

C. van der Leest, Echtscheiding in een gebroken wereld

In: Nederlands Dagblad, 08-11-2000

Het begaan van de weg van scheiding kan een noodgedwongen reactie zijn op andermans overtreding van de norm. Dat schrijft ds. C. van der Leest in onderstaande bijdrage n.a.v. het ingezonden van mw.(ND 26 oktober), dat reageerde op het artikel 'Verbod op hertrouwen na echtscheiding geldt wél letterlijk' van ds. (ND 23 oktober).

Principiële verhalen opzetten over echtscheiding heeft iets onbevredigends: wat er ook allemaal wordt gezegd en geschreven, de praktijk gaat z'n eigen gang, waardoor kerkenraden voortdurend voor vol-dongen feiten worden geplaatst. Dus heeft ook mijn benadering maar een heel beperkte waarde. Daar komt bij dat ik er nog niet over uitgedacht ben. Wat nu volgt, is dan ook meer een (schematisch-geformuleerde) bijdrage aan de discussie.

De door mw. etekende situatie van een mishandelde vrouw die niet zou mogen scheiden, heeft mij pijnlijk geraakt. Het kan naar mijn overtuiging niet bestaan dat Gods geboden inhumane uitpakken, want God is menslievend, hebben wij van Paulus geleerd (Titus 3:4).

Maar hoe zit het dan met de aloude gereformeerde benadering (die ik zelf nog verdedigd heb in m'n boek *Dienstvaardig 1*, p.92-100)? Eerlijk gezegd ben ik die al meer als onvoldoende gaan beschouwen. En waarom? Omdat in bepaalde huwelijksituaties bij omstanders stiekem de gedachte bovenkomt: "En nu maar hopen dat de ander overspel pleegt, want dan kan het arme slachtoffer wettig scheiden en een nieuwe start maken." Dat vond ik zo krom, dat ik verder ben gaan denken.

Scheiding en echtbreuk

Maar waar hebben we het over als we over echtscheiding spreken? Vaak worden de termen scheiding en echtbreuk door elkaar gebruikt. Ten onrechte: met de term scheiding wordt aangegeven dat een getrouwde man en vrouw hun huwelijk beëindigen; daartegenover doelt de term echtbreuk uit het zevende gebod erop dat een derde in het spel is (is dus hetzelfde als overspel, zoals ook blijkt uit de Van Dale). Vanwege dit verschil kan niet zomaar in het algemeen gezegd worden: het zevende gebod verbiedt scheiding. Dat hangt ervan af. Inderdaad staat in Mal.2:16 "Ik haat de echtscheiding", maar m.i. gaat het daar over een bepaalde vorm van scheiding, namelijk dat een man z'n vrouw inruilt voor een ander. M.a.w. niet elke scheiding is hetzelfde.

Laat ik een vergelijking maken met het zesde gebod: uitgaande van de term 'doden' (die in zekere zin een ethisch-neutrale tussenterm is) kun je zeggen: er is rechtmatig doden en wederrechtelijk doden. Iets dergelijks kun je volgens mij ook zeggen m.b.t het zevende gebod. Op dat terrein zie ik 'scheiden' tot op zekere hoogte als een ethisch-neutrale tussenterm. Daarvan uitgaande kan gesproken worden van wettig scheiden (zie hieronder) en wederrechtelijk scheiden (zie bv. Mal. 2).

Noodweer

We moeten er namelijk mee rekenen dat de Decaloog (de Tien Geboden) gegeven is na het paradijs. Het is waar: de uiteindelijke reikwijdte van de geboden beoogt het paradijs op aarde te brengen. Dat blijkt wel uit de bijbelse uitleg die de Catechismus geeft van de Decaloog. Dat neemt niet weg dat de tekst van de Decaloog alleen de extreme overtreding veroordeelt en zo ruimte biedt om onderscheid te maken tussen een rechtmatige en een wederrechtelijke afwijking van de paradijstoestand. Anders gezegd: de Decaloog geeft ons, levend na het paradijs, ruimte voor noodweer.

Enkele voorbeelden: Een vrouwelijk incestslachtoffer heeft het recht het eren van haar verwekker, conform het vijfde gebod, te staken en hem bij de politie aan te geven, want door zijn optreden heeft hij z'n vaderschap vermoord. Een aangevallene mag uit respect voor de waarde die God hem heeft verleend, zichzelf gewelddadig verdedigen ondanks de eis van het zesde gebod. Een jodenverberger in de Tweede Wereldoorlog mag ondanks het negende gebod liegen om z'n onderduikers voor arrestatie en erger te bewaren en om de Duitsers tegen zichzelf te beschermen. Zo ook bij het zevende gebod (daarover straks meer).

Kortom, als gesteld wordt 'Scheiding is per definitie overtreding van het zevende gebod, maar ja, soms is dat geoorloofd', dan vind ik dat niet zuiver geformuleerd. Beter is te zeggen: in bepaalde situaties is een bepaald gebod gewoon niet aan de orde, kom je aan een bepaald gebod niet toe - en wel omdat de ander met zijn zonde het jou verhindert aan dat gebod toe te komen.

Overspel en andere zonden

Doordenkend over het thema echtscheiden en hertrouwen neig ik al meer tot de visie dat wij de desbetreffende teksten uit het N.T. te wettisch lezen en daardoor overvragen. Ik geloof er niet meer aan dat we uit de enkele teksten een sluitende visie moeten destilleren. De onbevengene manier waarop de apostel Paulus in 1 Kor.7:10-15 Christus' exclusief-lijkende uitspraak uit Mat.19:9 uitbreidt en toepast, brengt mij tot de conclusie: de desbetreffende teksten zijn alleen maar een leidraad die de lijn van ons mondige doordenken bedoelt aan te geven. Deze benadering geeft mij meteen de vrijheid tot de volgende overwegingen:

- Ik vind het onjuist uit Mat.19:9 af te leiden dat Christus de situatie van overspel uniek heeft verklaard. Ik geloof niet meer aan dat unieke. Dat een man overspel pleegt, zou principieel en voor z'n vrouw emotioneel erger zijn dan dat hij bv. z'n vrouw geregeld verkracht of als een hoer behandelt? Of: dat een vrouw overspel pleegt, zou kwalijker zijn dan dat zij haar man geestelijk terroriseert? Gezien de centrale plaats van het liefdegebod in de Bijbel kunnen we dat volgens mij niet hardmaken.

- Verder acht ik het onjuist dat we de analogie van 1 Kor.7:15 beperken tot 'zulke moedwillige verlatting die op geen enkele manier door de kerk of door de burgerlijke overheid geheeld kan worden' (Westminster Confessie). Om hetzelfde voorbeeld te gebruiken: een man die z'n vrouw misbruikt, gedraagt die zich minder ongelovig dan een kwaadwillige verlater? Dat wil er bij mij niet in: principieel en emotioneel gezien kan je man beter uit het zicht verdwijnen dan dat hij je huwelijk in een concentratiekamp verandert.

Kortom, we overvragen de desbetreffende NT-teksten, als we die beschouwen als een uitputtende opsomming wanneer iets wel of niet mag. Ze vormen een leidraad: 'In deze richting moet u, mondige gelovige, doordenken over Gods basisnorm in een zondige wereld.' Zo groei ik er al meer naar toe om in ons omgaan met huwelijk en echtscheiding vier wegen te onderscheiden, waarbij de betrokkenen in afnemende mate zich aan de norm (kunnen) houden:

Vier wegen

- Je bent in liefde en trouw met elkaar verbonden; in het geval van 'dalen en duisternis' vecht je ervoor om telkens weer naar die gezamenlijkheid toe te groeien. Het begaan van deze koninklijke weg is volgens de norm van het begin en is een geschenk onder invloed van de Geest; zie Mat. 19:6,11b.

- Maar het kan ook gebeuren dat door eigen/andermans onmacht en/of onwil de kleur en fleur eraf is. In dat geval zet je je er toch voor in om, in trouw aan elkaar, te blijven samenleven, al betekent dat in de geluksbeleving een snijden van jezelf. Dit op grond van de belofte die je tegenover elkaar hebt afgelegd, met God als getuige. Zie daarvoor Mat. 19:6,12.

- Helaas komt ook voor dat de macht van de zonde en de gevolgen daarvan te sterk blijken. Anders gezegd: de geloofs- en/of psychische marges bij (een van) de betrokkenen zijn te smal (geworden) om het beperkte en akelige van de ander nog te kunnen verdragen en om nog onder één dak te kunnen blijven wonen. Dan berust je in je apart leven, maar blijf je de ander erkennen als jouw partner om zo nog enigszins in de buurt van de norm te blijven. Dit overeenkomstig Mat.19:6; 1 Kor.7:10-11.

- Ten slotte gebeurt het trieste dat de macht van de zonde zich bij de een zo sterk laat gelden dat hij/zij zich op essentiële punten van de relatie als ongelovige opstelt. Natuurlijk is waar dat in geen enkele situatie de ander moreel en/of psychisch de blanke onschuld is. Toch komt het maar al te vaak voor dat 'de zwarte piet' duidelijk bij één partij ligt die dan als 'dader' getypeerd kan worden, bijv. als die zich schuldig maakt aan overspel, lichamelijke/geestelijke mishandeling, verslaving, verlatting - situaties waarin de dader de integriteit van de ander (het slachtoffer) aantast. In zo'n geval kun je er niet onderuit te constateren dat ook in de gemeente de 'hardheid van hart' nog aanwezig is, wat het aan het slachtoffer onmogelijk maakt de norm uit het begin zelfs maar te benaderen.

Concreet betekent dit dat de dader in feite de relatie zelf aantast. Daarom is het slachtoffer gerechtigd de consequenties te trekken uit deze feitelijke breuk: scheiden (met de mogelijkheid tot hertrouwen). Het begaan van deze weg van scheiding is een noodgedwongen reactie op anderzins overtreding van de norm. Dit als een toepassing van de specifieke situatie uit 1 Kor.7:15 en ook als een doordenken van de uitzondering uit Mat.19:9.

In een ingewikkelde zin samengevat: In verantwoordelijkheid tegenover zichzelf en om de ander in diens zondige gedrag te stuiten, kan het voor iemand noodzakelijk zijn noodweer toe te passen door definitief en compleet te scheiden. Daarmee is als consequentie verbonden: de mogelijkheid van een nieuw huwelijk.

Hek van de dam?

Ik realiseer me dat het gevaar bestaat dat mensen al te snel hun toevlucht nemen tot de laatste weg, zodat die gaat fungeren als de weg van de minste weerstand, ook in gevallen waar eigenlijk alleen de tweede en desnoods de derde weg van toepassing is. De taak van de kerk is dan ook mensen zoveel principieel denken bij te brengen en zoveel pastorale steun te geven, dat zij in het geval van huwelijksmoeiten zo dicht mogelijk bij de norm proberen te komen. Daarbij moet de kerk beseffen dat de mogelijkheden van mensen mee afhangen van hun geloofsgehalte, psychische spankracht en de ernst van de situatie. M.a.w. geen enkele situatie is gelijk aan de andere.

Is bij deze omgang met de bijbelse gegevens het hek van de dam? Inderdaad, wie zichzelf zoekt, los van God, zal met mijn benadering flink aan de haal kunnen gaan om zichzelf te rechtvaardigen. Dat risico neem ik op de koop toe. Want ik vind het veel erger, als beschadigde mensen door wettische omgang met de Bijbel in het nauw of zelfs tot wanhoop gebracht worden. Dat is niet de bedoeling van onze menslievende God.

Ik weet heus wel dat luisteren naar Gods geboden vaak samengaat met zelfverloochening en dus ook met pijn. Wat ik bepleit, is dat de bijbelse normen op een meer billijke manier worden toegepast dan mijns inziens nu vaak gebeurt.